

UOT 34:343.1. Cinayət mühakimə icraatı S. 144-151

İMAMLI İSRAYIL

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin

Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin doktorantı

E-mail: imamliisrayil@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.64498/BPEG4133>

CİNAYƏT PROSESİNDƏ QİYABİ İCRAATIN ANLAYIŞI VƏ NÖVLƏRİ

Açar sözlər: cinayət prosesi, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı, qiyabi icraat, növlər, qanunvericilik, təhlil, təkmilləşdirmə, təklif.

Keywords: criminal process, participation of the accused, absentee proceedings, types, legislation, analysis, improvement, proposal.

Anahtar kelimələr: ceza muhakemesi, sanığın yargılamaya katılımlı, qiyabi yargılama, türleri, mevzuat, dəyərləndirmə, geliştirme, öneriler.

Ключевые слова: уголовный процесс, участие обвиняемого, заочное производство, виды, законодательство, анализ, совершенствование, предложение.

Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 127-ci maddəsinin VI hissəsi və Azərbaycan Respublikasının 14 iyul 2000-ci il tarixli Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – CPM) 27.2-ci maddəsi cinayət prosesində qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, icraatın qiyabi qaydada aparılmasının yolverilməz olduğunu bəyan edir.

Cinayət-prosessual hüquqda geniş anlamda qiyabi icraat dedikdə, mühakimə olunan şəxsin özünün iştirakı olmadan onun barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi başa düşülür. Bununla belə, müasir cinayət-prosessual hüquqda qiyabi icraat dedikdə, təkcə geniş mənada in absentia qaydasında ümumi icraat deyil, daha dar anlamda, yəni ümumi icraatdan differensiasiya edilmiş xüsusi cinayət-prosessual icraat növü də başa düşülür. Bundan başqa, nəzərə alsaq ki, ədalət mühakiməsi müxtəlif səbəblərə görə mühakimə olunan şəxsin özünün iştirakı olmadan həyata keçirilə bilər, belə nəticə çıxarmaq olar ki, qiyabi icraat kateqoriyasının geniş və dar anlamlarda fərqləndirilə bilməsi ilə yanaşı, onun səbəblərindən asılı olaraq, növləri də fərqləndirilə bilər [2, s. 126-127; 4, s. 77; 5, s. 170-171; 6, s. 31; 8, s. 146-147].

Qüvvədə olan CPM-in 7.0.8-1-ci maddəsində cinayət təqibi üzrə qiyabi icraata leqal tərif verilsə də, bu tərif məhz dar anlamda, yəni xüsusi cinayət-prosessual icraat növü kimi qiyabi icraatın tərfi kimi çıxış edir; geniş anlamda qiyabi icraat anlayışı isə bu tərifdən kənarda qalır. Belə ki, CPM-in 7.0.8-1-ci maddəsində qiyabi icraata verilmiş leqal tərifin elementləri qismində aşağıdakılar çıxış edir:

- bu formada icraatın yalnız məhkəmənin qiyabi icraatın açılması haqqında qərarı əsasında aparılmasının mümkünlüyü;

- bu formada icraatın təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparılması;

- bu formada icraatın həm məhkəməyədək, həm də hər üç pilləyə aid məhkəmə mərhələlərində aparılmasının mümkün olması.

Göründüyü kimi, barəsində CPM-in 7.0.8-1-ci maddəsində bəhs olunan qiyabi icraat milli cinayət-prosessual qanunvericiliyə 22 dekabr 2023-cü il tarixində əlavə edilmiş yeni xüsusi icraat növü olan cinayət təqibi üzrə qiyabi icraatı nəzərdə tutur (CPM-in LIV-II fəslə, 467-12–467-17-ci maddələr). Bu yeni xüsusi icraat növünün qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyə gətirilməsinin səbəbi Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda ədalət mühakiməsindən gizlənən və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak etməkdən boyun qaçıran şəxslərin barəsində cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin, onlar barədə məhkəmə hökmünün, yaxud digər yekun qərarının qəbul edilməsinin mümkünlüyünün təmin edilməsi olmuşdur. Nəzərə almaq lazımdır ki, qeyd edilən xüsusi icraat növünün milli cinayət-prosessual qanunvericilikdə təsbit edilməsinə qədər CPM-in aidıyyətli maddələri və 311.2.1-ci maddəsinin 22 dekabr 2023-cü ilə qədər qüvvədə olan redaksiyasının sistemli təhlili göstərirdi ki, təqsirləndirilən şəxsin ölkə hüdudlarından kənarda olduğu və onun barəsində həyata keçirilən ədalət mühakiməsində iştirak etməkdən, yəni başqa sözlə desək, məhkəməyə gəlməkdən boyun qaçırdığı hallarda, belə şəxsin barəsində yalnız onun iştirakı

olmadan məhkəmə baxışı keçirilə bilərdi. Qanunvericilikdə qeyd edilən tarixdə aparılmış islahatlara qədər cinayət prosesini aparan orqanın çağırışına gəlməkdən imtina edən və ölkə həududlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin barəsində məhkəməyədək icraatın aparılması və işin ibtidai araşdırma mərhələsində yekunlaşdırılaraq məhkəməyə göndərilməsi, prinsipə mümkün deyildi. Belə hallarda, cinayət təqibi orqanının yeganə çıxış yolu kimi CPM-in 53.1.3-cü maddəsinə istinadən cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və bununla əlaqədar olaraq, CM-in 75.3-cü maddəsi qaydasında cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin axımının dayandırılması və gələcəkdə istintaqdan gizlənən şəxsin tutularaq, ölkəyə təhvil verilməsini gözləmək qalırdı. Bu isə, bəzi hallarda bir sıra cinayət işləri üzrə icraatın illərlə dayandırılmış vəziyyətdə qalmasına, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində həddən artıq böyük fasilələrin yaranmasına səbəb olurdu.

M.P. Əsgərova və M.A. Bayramov bununla əlaqədar olaraq, haqlı şəkildə qeyd edirlər ki: “Ədalət mühakiməsi prosesinin uzadılması həm ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinə təsir edir, həm də ədalət mühakiməsinə olan inamın azalmasına gətirir. Belə ki, cinayət törətmiş şəxsin ədalət mühakiməsi qarşısında dayanması onun cəzalandırılmasının yeganə yoludur. Cinayətin törədilməsi və cinayətkarın cəzalandırılması arasında uzun müddət keçirsə, bu, həm də ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini çətinləşdirir. Belə ki, iş üzrə şahidlər zaman keçdikcə keçmişdə olan hadisələrin detallarını unudurlar, sübutlar bəzi hallarda dəyişikliklərə məruz qalır, son nəticədə sübutları toplamaq çətinləşir. Bundan başqa, şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaq cinayət mühakimə icraatının vəzifəsidir və bunun tələb olunması şəxsiyyətin və cəmiyyətin hüququdur. Cinayətkarın cəzalandırılmasının gecikdirilməsi bu hüququ pozmuş olur, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi və cinayət təqibi orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı inamsızlıq yaranmasına gətirir. Təqsirləndirilən şəxsin iştirakı mümkün olmadıqda, bu neqativ nəticələrdən qaçmanın yolu işlərə qiyabi baxılmasıdır” [1, s. 67].

CPM-ə 22 dekabr 2023-cü ildə əlavə edilmiş LIV-II fəsil və bu fəslin əlavə edilməsi ilə əlaqədar CPM-də aparılmış bir sıra digər əlaqəli dəyişikliklər isə artıq cinayət təqibi orqanlarına məhkəməyədək icraatın da qiyabi formada aparılması üçün hüquqi zəmin yaratmışdır. Bu isə öz növbəsində cinayət məsuliyyətinin labüdlüyü prinsipinin, eləcə də,

ədalət mühakiməsinin ağlabatan müddətlərdə həyata keçirilməsi və səmərəliliyinin təmin edilməsi baxımından irəliyə atılmış mütərəqqi bir addım olmuşdur.

Bununla belə, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, CPM-in LIV-II fəslə ilə nizamlanan qiyabi icraat forması təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilməsinə yol verilən yeganə cinayət-prosesual icraat forması deyildir və geniş anlamda qiyabi icraat, yəni təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan onun barəsində icraatın aparılması dedikdə, CPM-in LIV-II fəslə ilə əhatə olunmayan bir sıra digər hallar da başa düşülə bilər [3, s. 151-153].

Belə ki, CPM-in sistemli təhlili bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki, aşağıda sadalanan hallarda da təqsirləndirilən şəxsin barəsində müvafiq icraat və ya onun bir hissəsi həmin şəxsin özünün şəxsən fiziki olaraq bilavasitə icraatın gedişatında iştirakı olmadan da həyata keçirilə bilər:

- cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan (yəni hələ şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət prosesinə cəlb edilənə qədər) şəxsin vəfat etdiyi, lakin onun hüquqi varisləri tərəfindən belə şəxsə bəraət verilməsinin tələb edildiyi hallar (CPM-in 39.1.5-ci, 42.2-ci, 106-1.4-cü maddələri).

Ümumi qaydaya görə, cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan şəxsin ölümü cinayət təqibinin (cinayət təqibi üzrə icraatın) başlanmasını, başlanmış cinayət təqibinin (cinayət təqibi üzrə icraatın) isə davam etdirilməsini istisna edən haldır. Adətən, belə hallarda cinayət işinin başlanması rədd edilir, yaxud başlanmış cinayət işi üzrə icraata xitam verilir və dövlət faktiki olaraq, həyatda olmayan şəxsin mühakimə edilməsindən imtina edir [10, s. 259; 11, s. 127].

Bununla belə, qüvvədə olan cinayət-prosesual qanunvericiliyin müddəalarına görə, cinayət təqibinə məruz qalan / qalmalı olan şəxsin ölümü ilə əlaqədar cinayət təqibinin istisna edilməsi qeyri-bəraətverici əsas hesab edilir. Belə hallarda isə cinayət təqibinin başlanmaması və ya başlanmış cinayət təqibinin sonlandırılması üçün ölmüş şəxsin hüquqi varislərinin razılığının alınması vacibdir. Odur ki, ölmüş şəxsin hüquqi varisləri onun barəsində cinayət təqibinə sırf şəxsin ölümü faktı ilə əlaqədar, qeyri-bəraətverici əsaslarla son qoyulmasına etiraz edərlərsə və şəxsin ölmüş olmasına rəğmən, onun təmiz adının bərpası, yaxud cinayət təqibi ilə əlaqədar pozulmuş hüquqlarının reabilitasiyası məqsədilə bu şəxsə bəraət verilməsini tələb edərlərsə, cinayət təqibi orqanı cinayət işinin

başlanmasının rədd edilməsi, yaxud cinayət təqibi üzrə gedən icraatın xitam edilməsi imkanlarından məhrum olur və icraatın adi qaydada davam etdirilməsi zərurəti yaranır. Bu isə faktiki olaraq, o anlama gəlir ki, cinayət prosesi təqib olunan / mühakimə edilən şəxsin iştirakı olmadan, yəni qiyabi şəkildə həyata keçirilməli olur. Belə qiyabi icraatın həm məhkəməyədək mərhələdə, həm də məhkəmə mərhələsində aparılması, eləcə də, icraatın sonunda həm qiyabi bəraət hökmünün, həm də qiyabi ittiham hökmünün (şəxsə cəza təyin etməməklə) çıxarılması mümkündür (CPM-in 42.2.1-1-ci maddəsi). Hesab edirik ki, qeyd edilən əlamətlərinə görə, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilən bu icraat formasını geniş anlamda qiyabi icraatın növlərindən biri kimi qiymətləndirmək mümkündür.

- cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan şəxsin vəfat etdiyi, lakin xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsi üçün əsasların müəyyən edildiyi hallar (CPM-in 39.1.5-ci və 41.1-1-ci maddələri).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ümumi qaydaya görə, cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan şəxsin ölümü cinayət təqibinin (cinayət təqibi üzrə icraatın) başlanmasını, başlanmış cinayət təqibinin (cinayət təqibi üzrə icraatın) isə davam etdirilməsini istisna edən haldır. Bununla belə, qüvvədə olan CPM-ə 09 iyul 2019-cu il tarixində əlavə edilmiş 41.1-1-ci maddəyə əsasən, əgər cinayət təqibinə qeyri-bəraətverici əsaslarla xitam verilməli olan hallar mövcud olsa da (xatırladıq ki, cinayət təqibinə məruz qalan / qalmalı olan şəxsin ölümü məhz cinayət təqibinin qeyri-bəraətverici əsasla xitam edilməli olduğu haldır), xüsusi müsadirənin tətbiqi üçün əsaslar müəyyən edilmiş olarsa, cinayət təqibi davam etdirilməli və məhkəmənin yekun qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılmalıdır. Göründüyü kimi, bu halda da cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin hətta məhkəməyədək icraatda vəfat etməsinə rəğmən, xüsusi müsadirənin tətbiqi üçün əsaslar müəyyən edilmiş olarsa, cinayət təqibi üzrə icraat davam etdirilməlidir. Bu anlamda, baxılan halda da faktiki olaraq, həm məhkəməyədək icraat, həm də məhkəmə icraatı təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilməli olacaqdır ki, bu da həm məhkəməyədək icraatın, həm də məhkəmə icraatının qiyabi şəkildə həyata keçirilməsi mənası verir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edilməlidir ki, bu halda icraatın davam etdirilməsi nəticəsində qəbul ediləcək yekun məhkəmə qərarı da qiyabi qərar xarakteri kəsb edəcəkdir. Ali Məhkəmənin Plenu-

munun "Məhkəmə hökmü haqqında" 24 dekabr 2021-ci il tarixli, 15 №-li Qərarının 78-ci bəndinin son abzasında göstəriləndiyi kimi, əmlakın xüsusi müsadirəsi üzrə qərar yalnız ittiham hökmündə deyil, bəraətverici sayılmayan əsaslarla cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsinə dair məhkəmənin yekun qərarında da qəbul edilə bilər. Bu halda cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsi haqqında qərarın nəticəvi hissəsində xüsusi müsadirə edilən əmlakın siyahısı göstərilməlidir.

Fikrimizcə, göstərilən əlamətlərinə, yəni həm məhkəməyədək icraatın, həm də məhkəmə icraatının təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilməsinin və qiyabi məhkəmə hökmünün və ya digər yekun qərarının qəbul edilməsinin mümkünlüyünə görə, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilən bu icraat formasını da geniş anlamda qiyabi icraatın növlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar.

- cinayət mühakimə icraatının videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirildiyi hallar (CPM-in 51-4.1-ci maddəsi).

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəalarına görə, dairəsi qanunla müəyyən edilmiş bir sıra hallar mövcud olduğunda, prosessual hərəkətlər şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin bilavasitə iştirakı olmadan videokonfrans əlaqə sistemi tətbiq olunmaqla da həyata keçirilə bilər. Bununla belə, hesab edirik ki, CPM-in 51-4.1-ci maddəsinin öz mətnində təqsirləndirilən şəxsin bilavasitə iştirakı olmadan ifadəsindən istifadə edilmiş olsa da, icraatın videokonfrans əlaqə sistemi tətbiq olunmaqla həyata keçirilməsi onu tam anlamda qiyabi icraatla eyniləşdirməyə imkan vermir. Ənənəvi anlamda qiyabi icraatdan fərqli olaraq, belə hallarda, təqsirləndirilən şəxs, əslində, cinayət mühakimə icraatında iştirak edir, sadəcə olaraq, bu cür iştirak distant, virtual, vasitəli xarakter kəsb edir [7, s. 112; 9, s. 66-67].

Fikrimizcə, icraatda distant formada iştirak edən təqsirləndirilən şəxsin prosessual vəziyyəti ilə icraatda ümumiyyətlə iştirak etməyən təqsirləndirilən şəxsin prosessual vəziyyətini eyniləşdirmək və bu kontekstdə qiyabi icraat və videokonfransla həyata keçirilən icraatı da eyniləşdirmək doğru olmazdı. Bu anlamda, hesab edirik ki, icraatın CPM-in 51-4.1-ci maddəsi qaydasında həyata keçirildiyi halı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin icraatda bilavasitə iştirak etmədiyi hal kimi dəyərləndirmək mümkün olsa da, bu halı qiyabi icraatın müstəqil növü kimi nəzərdən keçirmək bir o qədər də

məqsəduyğun deyildir.

- böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdə təqsirləndirilən şəxsin işə onun iştirakı olmadan baxılması haqqında vəsatətinin təmin edildiyi hallar (CPM-in 299.9.2-ci və 311.2-ci maddələri).

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəalarına görə, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər kateqoriyasına aid olan əməldə təqsirləndirilən şəxs məhkəməyə onun işinə özünün iştirakı olmadan baxılması barədə vəsatət vermək hüququna malikdir. Mütləq vurğulanmalıdır ki, birincisi, belə bir vəsatətin verilməsi heç bir halda təqsirin etirafı kimi qiymətləndirilməməli, ittiham hökmünün əsasına təqsirin sübutu kimi qoyulmamalıdır. Bu vəsatət yalnız təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında şəxsən və bilavasitə iştirak etməmək arzusuna dair iradə ifadəsi olub, ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın qəbul edilməsi, *çıxarılacaq hökmün gələcəkdə mübahisələndirilməyəcəyinə dair bəyanat və s. bu kimi təqsirləndirilən şəxsin əleyhinə şərh edilə biləcək hüquqi mövqe kimi qiymətləndirilməməlidir.*

İkincisi, nəzərə almaq lazımdır ki, belə bir vəsatətin verilməsi özü-özlüyündə təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə baxışında iştirak etməkdən, məhkəmənin çağırışı ilə gəlmək öhdəliyindən azad etmir. Belə ki, qanunun müvafiq müddəasının (CPM-in 299.9.2-ci maddəsinin) mənasına görə, bu vəsatətin təmin edilib-edilməməsi səlahiyyəti müstəsna olaraq məhkəməyə aiddir və bu zaman rəhbər tutulmalı olan başlıca meyar qismində təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında iştirak etməməsinin cinayət işi üzrə bütün halların tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılmasına mane olmaması çıxış etməlidir.

Başqa sözlə, əgər işə mahiyyəti üzrə baxmalı olan məhkəmə belə hesab etsə ki, təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında şəxsən iştirak etməməsi cinayət işi üzrə bütün halların tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılmasına mane ola bilər, o, bu vəsatətin rədd edilməsi haqqında qərar qəbul etməlidir. Bu zaman məhkəmə icraatı ümumi qaydada davam etdirilməlidir. Lakin əgər məhkəmə hesab etsə ki, təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında şəxsən iştirak etməməsi cinayət işi üzrə bütün halların tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılmasına mane olmayacaqdır və bu iş üzrə təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan da ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi və sonda qanuni, əsaslı və ədələtli hökmün çıxarılması mümkündür, bu zaman müvafiq vəsatəti təmin edə və işə təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan baxmağa davam edə bilər. Məhz bu hal-

da təqsirləndirilən şəxs barəsində həyata keçirilən məhkəmə baxışını qiyabi məhkəmə baxışı, onun barəsində çıxarılacaq hökmü (digər yekun məhkəmə qərarını) isə qiyabi hökm (yekun qərar) hesab etmək mümkündür. Bu anlamda, CPM-in 299.9.2-ci maddəsi qaydasında təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının həyata keçirilməsini və hökmün çıxarılmasını geniş mənada qiyabi icraatın bir növü hesab etmək mümkündür.

- cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdığı hallar (de lege ferenda). Yuxarda təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan icraatın aparılmasına yol verilən hallara baxarkən biz de lege lata yanaşma, yəni qüvvədə olan qanunda öz əksini, hüquqi əsasını tapmış yanaşma nümayiş etdirirdiksə, söhbət cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdığı hallardan gedəndə biz, de lege ferenda yanaşma, yəni görmək istədiyimiz, arzu etdiyimiz yanaşmanı nümayiş etdirmək niyyətindəyik və bunun üçün bizim öz arqumentlərimiz mövcuddur.

Belə ki, CPM-in 311.2.1-ci maddəsinin 22 dekabr 2023-cü il dəyişikliklərinə qədər qüvvədə olan redaksiyasına görə, Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxs məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdıqda onun iştirakı olmadan məhkəmə baxışının keçirilməsinə yol verilirdi və müvafiq normanın bu tərzdə ifadə edilməsi onu həm ictimai və ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə (özü də hazırda CPM-in 467-13.1-ci maddəsində təsbit edilmiş qaydadan fərqli olaraq, CM-in Xüsusi hissəsinin istənilən maddəsi ilə ittiham olunan şəxslərə münasibətdə), həm də xüsusi ittihamlı işlər üzrə tətbiq etməyə imkan verirdi. Çünki Ali Məhkəmənin Plenumunun "Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 21 fevral 2014-cü il tarixli, 03 №-li Qərarının 10-cu bəndində də göstərildiyi kimi, məhkəmənin xüsusi ittiham qaydasında şikayəti öz icraatına qəbul etməsi və məhkəmə baxışının təyin edilməsi haqqında qərarın qəbul olunması anından, barəsində şikayət verilmiş şəxs təqsirləndirilən şəxs qismində tanınır. Odur ki, 22 dekabr 2023-cü il dəyişikliklərinə qədər CPM-in 311.2.1-ci maddəsi cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi zaman da Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar-

da olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdığı hallarda məhkəməyə imkan verirdi ki, xüsusi ittiham qaydasında verilməmiş şikayətə təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan baxılsın və qiyabi hökm (digər yekun qərar) qəbul edilsin.

Lakin 22 dekabr 2023-cü il dəyişikliklərindən sonra CPM-in 311.2-ci maddəsinin cari redaksiyası bu imkanı artıq istisna etmişdir. Çünki CPM-in 311.2-ci maddəsinin hazırda qüvvədə olan redaksiyası yalnız CPM-in 299.9.2-ci və 299.9.3-cü maddələrində təsbit olunmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının aparılmasına yol verir, həmin maddələrin heç birində isə cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməsi halı nəzərdə tutulmamışdır.

Məhz göstərilənlərlə əlaqədar hesab edirik ki, özəlliklə, cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi hallara münasibətdə CPM-in 311.2.1-ci maddəsinin 22 dekabr 2023-cü il dəyişikliklərinə qədər qüvvədə olan redaksiyası daha uğurlu idi, çünki o, öz mahiyyətinə görə, Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırmayla ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olmaq imkanlarını qəti dəf etmək üçün məhkəməyə səmərəli əks-təsir vasitəsi, cinayət qurbanlarına isə onların pozulmuş hüquqları üçün səmərəli məhkəmə təminatı verirdi. Bu anlamda, de lege ferenda olaraq, hesab edirik ki, perspektivdə cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdığı hallarda da xüsusi ittihamçının vəsatəti və ya məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə məhkəmədə cinayət təqibi üzrə qiyabi icraatın açılması haqqında qərarın qəbul edilməsi imkanının qanunda təsbit edilməsi məqsəduyğun olardı. Fikrimizcə, belə bir imkanın qanunda nəzərdə tutulacağı təqdirdə bu icraat formasına da qiyabi icraatın bir növü kimi baxmaq mümkün olacaq.

- təqsirləndirilən şəxsin məhkəmənin iclas zalından xaric edildiyi hallar (CPM-in 310.6.3-cü, 326.9-cu və 328.8-ci maddələri).

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin bəzi müddəaları bir sıra hallarda təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə iclas zalından xaric edilməsinə imkan verir. Əlbəttə, bu hallar ənənəvi anlamda, icraatın qiyabi şəkildə həyata keçirilməsi halları hesab edilə bilməsə də, mahiyyətinə görə, müvəqqəti və ya epizodik olsa da, təqsirləndirilən

şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının həyata keçirilməsinə qanunla yol verilən hallar sayılırlar. Belə hallara aiddir:

a) məhkəmə iclasının qaydasını kobud şəkildə pozmasına görə öncədən olunmuş xəbərdarlıqdan sonra təqsirləndirilən şəxsin məhkəmənin iclas zalından məhkəmə baxışının bir hissəsi müddətinə, yaxud bütün müddətinə məhkəmə qərarı əsasında çıxarılması (CPM-in 310.6.3-cü maddəsi);

b) cinayətin iştirakçılıqla törədilməsinə dair ittihamlara baxılarkən iş üzrə bütün halların tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılması zərurəti ilə əlaqədar məhkəmə qərarı əsasında təqsirləndirilən şəxslərdən birinin digərinin (digərlərinin) iştirakı olmadan dindirilə bilməsi üçün digər təqsirləndirilən şəxsin (şəxslərin) məhkəmənin iclas zalından çıxarılması (CPM-in 326.9-cu maddəsi);

c) iş üzrə bütün halların tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılması zərurəti ilə əlaqədar məhkəmə qərarı əsasında on altı yaşına çatmamış şahidin təqsirləndirilən şəxsin (şəxslərin) iştirakı olmadan dindirilə bilməsi üçün təqsirləndirilən şəxsin (şəxslərin) məhkəmənin iclas zalından çıxarılması (CPM-in 328.8-ci maddəsi).

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək qiyabi icraata geniş mənada təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan onun təqib edilməsi və mühakimə olunması üzrə icraat, dar mənada isə, CPM-in LIV-II fəslinin müddəaları ilə nizamlanan xüsusi icraat növü kimi anlayış vermək olar. Həmçinin, qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəaları əsasında ümumiləşdirmə apararaq qeyd etmək olar ki, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan icraat aparılması qiyabi icraat kateqoriyasının özündən də geniş kateqoriyadır və təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan icraatın (onun bir hissəsinin) aparılması heç də hər zaman ənənəvi anlamda, qiyabi icraatın aparılması mənası vermir. Bu anlamda, de lege lata olaraq, a) cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan şəxsin vəfat etdiyi, lakin onun hüquqi varisləri tərəfindən belə şəxsə bəraət verilməsinin tələb edildiyi hallarda aparılan icraatı; b) cinayət təqibinə məruz qalan, yaxud qalmalı olan şəxsin vəfat etdiyi, lakin xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsi üçün əsasların müəyyən edildiyi hallarda aparılan icraatı; c) böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdə təqsirləndirilən şəxsin işə onun iştirakı olmadan baxılması haqqında vəsatətinin təmin edildiyi hallarda aparılan icraatı geniş mənada qiyabi icraatın ayrı-ayrı növləri hesab etmək mümkündür. Geridə qalan digər hallarda isə təqsirləndirilən şəxs icraatın bir

hissəsində şəxsən və bilavasitə iştirak etməsə də, həmin hallar ənənəvi mənada qiyabi icraat halları hesab edilməməlidir.

Hesab edirik ki, qeyd edilən fikirlərin qüvvədə olan CPM-də ümumiləşdirilmiş şəkildə ifadə edilməsini təmin etməkdən ötrü CPM-in 27.2-ci maddəsinin aşağıdakı yeni, təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilməsi məqsəduyğundur:

“27.2. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, cinayət təqibi üzrə qiyabi icraata yol verilmir. Bu Məcəllənin 311.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda, habelə, təqsirləndirilən şəxs ölmüş olsa da, ona bəraət verilməsinin zəruri olduğu, yaxud onun əmlakı barəsində xüsusi müsadirənin tətbiqi üçün qanunla müəyyən edilmiş əsasların mövcud olduğu, həmçinin cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırdığı, o cümlədən, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsin məhkəmənin iclas zalından xaric edildiyi və ya cinayət mühakimə icraatının videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirildiyi hallarda məhkəmə baxışı təqsirləndirilən şəxsin

iştirakı olmadan həyata keçirilə bilər”.

Fikrimizcə, CPM-in 27.2-ci maddəsinin tərəfimizdən təklif edilən modelinin həmin maddənin cari redaksiyası ilə müqayisədə növbəti üstünlükləri mövcuddur:

- maddənin cari redaksiyasında yalnız məhkəmələrdə ədalət mühakiməsinin qiyabi aparılmasından bəhs edilsə də, təklif edilən redaksiyada qiyabi icraat yalnız məhkəmə mərhələsi ilə məhdudlaşdırılmır və qanunvericilikdə aparılmış son islahatların ruhuna uyğun olaraq, təkə ədalət mühakiməsinin deyil, daha geniş mənə verən cinayət təqibinin qiyabi qaydada həyata keçirilməsindən bəhs edilir;

- təklif edilən redaksiya təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının keçirilməsinin yol verilən hallarının vahid və tam sistemini əks etdirir;

- təklif edilən redaksiyada təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının keçirilməsinin yol verilən halların sistemində cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırması halı da yer alır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bayramov M.A., Əsgərova M.P. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə edilmə iş son dəyişikliklər və onların tətbiqi məsələləri. Bakı: “SkyE” nəşriyyatı, 2025, 330 s.
2. Qəzənfərli X.Ə. Cinayət mühakimə icraatında qiyabi icraat formasının bəzi aktual məsələləri haqqında // Qanun, 2017, № 12 (278), s. 126-130.
3. Qəzənfərli X.Ə. Cinayət mühakimə icraatında qiyabi icraat formasının yol verilən halları // Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş “Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında hüquq elminin və təhsilinin əsas inkişaf tendensiyaları” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı *şəhəri*, 01-02 iyun 2017, s. 151-154.
4. Mezyaev A.B. Trial in absentia and the modern international criminal procedure // Moscow Journal of International Law, 2023, № 01, p. 76-85.
5. Taran O., Shumeiko D. Some problems of special criminal proceedings (in absentia) in Ukraine // Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренк, 2024, № 02 (106), p. 168-177.
6. Аширбекова М.Т., Попова Л.В., Шаутаева Г.Х. Некоторые вопросы досудебного производства в отношении умершего лица, подлежащего уголовному преследованию // Уголовное судопроизводство, 2023, № 02, с. 28-32.
7. Бондарцева О.Г. Дистанционное участие обвиняемого (подозреваемого) на стадии предварительного расследования как альтернатива приостановлению производства по уголовному делу // Актуальные проблемы российского права, 2021, № 16 (131), с. 111-123.
8. Великая Е.В. Основания заочного разбирательства по уголовным делам о тяжких и особо тяжких преступлениях: вопросы теории и практики // Вестник университета прокуратуры Российской Федерации, 2025, № 04 (108), с. 145-153.
9. Сурменева С.В., Спирононов М.С. Дистанционное участие в судебном разбирательстве уголовного дела. Новые возможности // Уголовный процесс, 2023, № 06 (222), с. 64-71.
10. Федюнин А.Н., Перетягко Н.М. Вопросы нормативно-правового обеспечения производства по уголовному делу в отношении умершего подозреваемого (обвиняемого) // Вестник Саратовской

государственной юридической академии, 2023, № 04 (153), с. 256-263.

11. Цоколова О.И., Карпенко В.М. Досудебное производство в отношении умершего подозреваемого (обвиняемого) // Вестник Московского университета МВД России, 2016, № 04, с. 125-130.

X Ü L A S Ə

Cinayət prosesində qiyabi icraat təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparılan icraatdır. Təhlillər göstərir ki, cinayət mühakimə icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxs müxtəlif səbəblərə görə cinayət prosesində iştirak etməyə bilər. Bununla belə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesində şəxsən bilavasitə iştirak etmədiyi halların heç də hamısı qiyabi icraat hesab edilmir. Məqalədə həmin halların hər biri nəzərdən keçirilmiş və onlardan hansıların qiyabi icraat növü hesab edilə biləcəyinə dair müəllif mövqeyi ifadə edilmişdir. Müəllif tərəfindən həmçinin qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair təklif irəli sürülərək əsaslandırılmışdır.

CONCEPT AND TYPES OF ABSENTEE PROCEEDINGS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

İSRAYIL İMAMLI

Doctoral Candidate

at the Center of Forensic Science

of the Ministry of Justice of the

Republic of Azerbaijan

S U M M A R Y

Arraignment proceedings in criminal proceedings are proceedings carried out in the absence of the accused. Analyzes show that the accused may not participate in the criminal process for completely different reasons. At the same time, not all cases when the accused does not participate in criminal proceedings personally and directly are considered absentee proceedings. The article examined all cases of permissible absence of the accused in criminal proceedings and each such case was assessed by the author for the possibility of its consideration as a type of absentee proceedings. The author also formulated and substantiated a legislative proposal to improve the Code of Criminal Procedure.

CEZA MUHAKEMESİNDE GİYABİ YARGILAMA KAVRAMI VE TÜRLERİ

İSRAYIL İMAMLI

Azərbaycan Cümhuriyyəti

Adalet Bakanlığının Adli Uzmanlık Merkezinin

doktora öğrencisi

Ö Z E T

Ceza muhakemesinde giyabi yargılama, sanığın yokluğunda yürütülen yargılama işlemlerini ifade etmektedir. Yapılan analizler, sanığın ceza muhakemesi sürecine çeşitli nedenlerle katılabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, sanığın ceza yargılamasına bizzat ve doğrudan katılmadığı her durum giyabi yargılama olarak kabul edilmemektedir.

Makalede, ceza muhakemesinde sanığın yokluğunun hukuken kabul edilebilir tüm halleri incelenmiş ve her bir durum, yazar tarafından giyabi yargılama kapsamında değerlendirilme imkânı bakımından analiz edilmiştir. Ayrıca, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun geliştirilmesine yönelik normatif bir öneri ortaya konulmuş ve gerekçelendirilmiştir.

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ЗАОЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

ИМАМЛЫ ИСРАИЛ

Докторант Центра Судебной
Экспертизы Министерства Юстиции
Азербайджанской Республики

РЕЗЮМЕ

Заочное производство в уголовном процессе — это производство, осуществляемое в отсутствие обвиняемого. Анализ показывает, что обвиняемый может не участвовать в уголовном процессе по самым различным причинам. Вместе с тем не все случаи, когда обвиняемый не участвует в уголовном судопроизводстве лично и непосредственно, могут рассматриваться как заочное производство.

В статье рассмотрены все случаи допустимого отсутствия обвиняемого в уголовном процессе, и каждый из них оценен автором с точки зрения возможности его квалификации в качестве вида заочного производства. Кроме того, автор сформулировал и обосновал предложение по совершенствованию Уголовно-процессуального кодекса.

*Rəyçi: elmi rəhbər, Bakı Dövlət Universitetinin
“Cinayət prosesi” kafedrasının professoru,
hüquq elmlər doktoru Mithəd Qəfərov
Təqdim edən: İ. İmamli
Daxil olma tarixi: 15.01.2026
Təkrar işlənmə tarixi: göndərilməyib.
Çapa imzalanma tarixi: 12.05.2026*